

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 06.04.2022**Kabul:** 20.04.2022**Atıf:** Özgen, Mehmet Kasım ve Büşra Bilgin. "Helen-Roma Kültürü ve Erken Hıristiyan Dönemde Kendilik Kaygısı Bağlamında Asketizm (Çilecilik) Pratikleri," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 17 (Haziran 2022): 171-191. <https://doi.org/10.55256/temasa.1099388>

Helen-Roma Kültürü ve Erken Hıristiyan Dönemde Kendilik Kaygısı Bağlamında Asketizm (Çilecilik) Pratikleri

Mehmet Kasım Özgen¹

ORCID: 0000-0002-3559-0333

Büşra Bilgin²

ORCID: 0000-0002-2918-6131

DOI: 10.55256/TEMASA.1099388

Öz

Kendiyle ilgilenme, kendilik kaygısı bağlamında ele alınan asketizm kavramı, Helen-Roma ve erken Hıristiyanlık dönemlerinde iki farklı anlamı ve uygulama şeklini karşılamıştır. Genel manada egzersiz yapmak ve çilecilik anlamlarına gelen asketizm, Helen kültüründe insanların bir yaşama biçimi olarak, hayatlarını nasıl daha iyi ve daha güzel yaşayacaklarına dair kaygıyla uyguladığı pratikleri içeriyordu. Bu pratikler birtakım yoksunluklar ve ölçüye dayalı perhizlerdi. Amaç kişiyi, fiziksel yoksunluklara alıştırmak başına gelebilecek fiziki ve manevi kötü olaylara karşı daima hazır bulundurmaktır. Kişi böylece karşılaştığı hiçbir kötü olaydan duygusal olarak etkilenmeyecek ve akla dayalı hareket edecektir. Öte yandan Hıristiyanlıkla birlikte asketik pratikler, -manastırlarda veya toplumdan uzak ıssız herhangi bir yerde- münzevi bir yaşamı ifade etmeye başlamıştır. Daha önce ılımlı şekilde yapılan perhizler katılaştırılarak tamamen reddedilmeye ve askıya alınmaya başlanmıştır. Böylelikle kişi kendini sınayacak ve ruhun bedenden kurtulması sağlanacaktır. Kişi ancak bu asketik yolla arındırılırsa kurtuluşa erebilecektir. Hıristiyanlıkta amaç, kendini tanımak yoluyla hakikate erişmektir. Bunun yolu da asketik pratiklerdir. Bu çalışmayla birlikte, asketizmin kendilikle ilişkisi bağlamında kişinin hakikatle ve kendi kendisiyle kurduğu ilişki üzerindeki rolünü incelemiş olacağız. Bu ilişkilerin en spesifik örnekleri Helenistik dönem ve Hıristiyan çileciliğinde görüldüğü için bu dönemleri ele almayı ve aralarındaki fark ve sürekliliklere işaret etmenin daha uygun olacağını düşündük. Böylelikle, kişinin hakikat söyleminin pastoral iktidar tarafından nasıl bir değişime uğradığını ve kendiyle ilgilenmek bağlamında yapılan asketik pratiklerin tarihsel izini sürerek geçirdiği dönüşümleri açığa çıkarmayı planlıyoruz. Sonuç olarak bu çalışma ile, asketik pratiklerin Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıkmadığını, tarihinin eski Yunan'a kadar uzandığını görmüş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Asketizm, Kendilik Kaygısı, Kendini Bilmek, Helen-Roma Kültürü, Erken Hıristiyan Dönem.**Practices of Asceticism in Context of Self-Anxiety in the Hellenistic-Roman Culture and Early Christian Period****Abstract**

The concept of asceticism, which is considered in the context of self-care and self-anxiety, had two different meanings and forms of application in the Hellenistic-Roman and early Christian periods. Asceticism, which in general means exercising and asceticism, included practices that people practiced in Hellenic culture as a form of life with anxiety about how to live their lives better and more beautifully. These practices were a number of deprivations and moderate abstinence. The aim was to keep the person always ready for any kind of bad events that might happen to him by accustoming him to physical deprivation. In this way, a person will not be stunned by any event they encounter and will act based on reason. Ascetic practices, along with Christianity, began to denote an ascetic life in monasteries. Previously, abstinence, which was carried out in moderation, was solidified and began to be completely rejected and suspended. In this way, the person would test himself and the soul would be freed from the body. A person could achieve salvation only if he was purified in this ascetic way. In Christianity, the goal is to reach the truth through self-knowledge. Ascetic practices are also the way to do this. In this study, we will examine the role of asketism on the relationship that a person establishes with truth and with himself in the context of his relationship with himself. Since the most specific examples of these relationships are seen in the Hellenistic period and Christian monasticism, we dec it appropriate to consider these periods and point out the continuities between them. In this way, we will reveal how the discourse of one's truth has been changed by pastoral power and the transformations undergone by ascetic practices made in the context of taking care of oneself. As a result, with this study, we will see that ascetic practices did not arise with Christianity, their history dates back to ancient Greece.

Key Words: Asceticism, Self-anxiety, Self-know, Hellenistic-Roman Culture, Early Christian Period.¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. mkozgen@erciyes.edu.tr² Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. busracosanay@artvin.edu.tr

Giriş

Grekçe’de asketizm (ἄσκησις), çok geniş anlamda pratik, egzersiz ve spor yapmak gibi eylemlerin tümü için kullanılan bir kavramdır.³ Asketizm, ascése/askesis kökünden türediği için askesis egzersiz anlamına gelir ve asketizm ise, egzersiz pratiklerin toplamını ve onların sistemleştirilmiş halini ifade eder. Asketizm Yunanlıların çoğunlukla, sporcuların zinde kalmak için yaptığı egzersizleri ifade ederken kullandığı bir kelimedir. Aynı zamanda bedenini disipline edilmesi için yapılan uygulamalara da verilen bir isimdir. Bir diğer anlamda da nefsin arzularını kırmak için bedenini birtakım yoksunluklar ile terbiye edilmesini ifade eder. Askesis, Yunan kültüründe çok geniş anlamda pratikleri temsil ederken Hıristiyanlıkla birlikte inzivaya çekilen, sadece kendine yönelen ve çileci bir yaşamın merkez alındığı pratikleri temsil etmeye başlamıştır. Çalışmamızın temel amacı, bu asketik pratiklerin -özellikle kendilikle ilişki içinde- Helen-Roma ve erken Hıristiyan dönem arasında yaşadığı değişimleri ve süreklilikleri göstermektir. Sanılanın aksine Hıristiyan çileciliğinin Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıkmadığını, ahlaki yapısında olduğu gibi asketik temellerinin izlerinin de Helen-Roma döneminde var olduğunu görmek oldukça düşündürücüdür.

Çalışmada Helen-Roma kültürünü değerlendirirken bu dönemin kendinden önceki, süreklilik kurduğu Platoncu dönemle karşılaştırmasını yaptık. Ardından Helen-Roma dünyasında iyi yaşam için yapılan her türlü pratiği karakterize eden asketik talimleri örneklerle açıklayarak kendi içindeki özgünlüğünü ortaya koymaya çalıştık. Son bölümde ise, bu dönemin asketik pratiklerinin Hıristiyan ahlaki ve çileci düşünceye nasıl önyak olduğunu ve çeşitli ilkeler ve inanışlarla nasıl katı bir disiplin haline geldiğini göstermeye çalıştık.

Yunanlıların kendileri ile ilgilenmelerini esas alan asketik talimler, hem bedenini hem de ruhunu her durumda iyi olmasını sağlamak için yapıldı. Hıristiyanlıkta da kendini tanımayı ve bu yolla kendini arındırmayı temel alan asketizm, ruhu bedenini arzu ve isteklerinden kurtarmayı ve böylelikle tensel günahlardan/kirlerinden arınarak ilahi ışığa ulaşmayı amaç edinir. Bu iki kültür birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkıp gelişim göstermemiştir. Hıristiyanlığın birçok asketik unsurunu, Yunanlılarda özelden Helenistik kültürde görmek mümkündür. Özellikle Helen dünyasında toplum biçiminde bir araya gelerek uyguladıkları asketik pratikler Hıristiyan dünyada ciddi bir süreklilik gösterir. Zöckler’in üzerinde durduğu gibi, “tam gelişmiş ve toplumsal olarak örgütlenmiş Hıristiyan çileciliği olgusunun ilk ortaya çıktığı aşamaya Yunan-Roma uygarlığında rastlanır.”⁴

Hıristiyan kültürün asketik talimleri, Yunanlılarınkinden yalnızca amaç bakımından değil uygulama ve içerik bakımından da farklılık gösterir. Genel anlamda asketik pratikler, Yunanlılarda bir yasa veya Tanrısal bir merciye dayanmazken Hıristiyanlıkta bunların itiraf sistemi bağlamında, yasalaştığını ve günahahtan arınma adı altında pastoral kurumlara havale edildiğini görebiliriz. “Hıristiyanlık içerisindeki pastorallık, insanları yönlendirmenin, yürütmenin, onlara yol gösterip rehberlik etmenin, onları ellerinden tutmanın, manipüle etmenin ve adım adım izleyerek yönlendirmenin bir sanatını yaratmıştır. Bu sanat, insanlardan, tüm yaşamları boyunca ve varoluşlarının her anında, bireysel ve toplu halde mükellef olma işlevini taşır.”⁵

Manastır yaşamında ise, kişinin çileye gönüllü olması esastır, dolayısıyla çileci gönüllüler üzerinde hiçbir baskı ve yasa söz konusu değildir. Asketik talimler, erken Hıristiyan dönemde daha çok “keşişlerin toplumun

³ Niki Watts, *The Oxford New Greek Dictionary* (New York: Berkley Books, 2008), 382.

⁴ O. Zöckler, “Asceticism (Christian)” in *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Edinburgh: T.&T. Clark Publication, 1910), C. 2, 74.

⁵ Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, çev. Ferhat Taylan. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 144.

ayırtmalarından kaçıp sığınmak için gönüllü olarak çekildikleri gizemli bir yer olan çölde” uygulandığı için tam anlamıyla bir yasalaşmadan söz edemeyiz. Onlar Kutsal Kitap’ın öğütleri ve Mesih’i örnek alarak kendi başlarına veya birçok keşişle bir araya gelerek asketik pratikleri uygulamaya sistemli bir şekilde çalışmışlardır.

Bu karşılaştırma için, Helen kültüründe asketik pratiklerin daha yaygın uygulandığı hatta bunun için okullar kurulan Stoacılar dönemini ele almak daha belirleyici gözüküyor. Stoacı düşünürlerin eserlerindeki izleri takip etmek en akıllıca fikir olarak gözükmektedir. Bu nedenle, Seneca’dan, Marcus Aurelius’tan, Epiktetos’tan, Musonius Rufus’tan vs. inceleme yaparken; Hıristiyan dönem için daha çok yabancı kaynaklarda erken Hıristiyan dönem asketizm tarihi ve kilise tarihi ile birlikte her iki dönemin mukayesesini ele alan yakın dönem düşünürlerinden M. Foucault’nun eserlerini inceledik.

1. Antik Grek Kendilik Kültüründen Helen-Roma Kendilik Kültürüne Asketik Pratikler

Asketizm, özellikle Platoncu metinlerde gördüğümüz ve Sokrates’te şahsileşen kendini bilmek ve kendilik kaygısı terimleriyle doğrudan ilişkilidir. Egzersiz, pratik gibi anlamlara gelen asketizm, eski Yunanda daha çok kişinin kendi ile ilgilenmesi için yaptığı pratikler anlamında kullanılmıştır. Antik Grek kültüründe, kendiyile ilgilenmenin kendini veya hakikati bilmekle yakından ilişkili olduğu görülür. Platon’un birçok metninde “kendini bil” mottosuyla karşılaşırız. Bu motto, Delfi tapınağının giriş bölümünde “gnothi seauton” ifadesiyle yer alır. Bu nedenle “kendini bil”, bir emir, bir Tanrı buyruğu kabul edilir. Kendini bil ilkesi, Platon metinlerinde kişinin kendiyile ilgilenmesi için yapması gereken en temel asketik pratik olarak tanımlanır. İnsan, her şeyden önce kendinin ne olduğunu bilmelidir ancak o zaman başkasıyla kendini kıyaslayabilir ve ne yapıp ne yapamayacağını öğrenebilir. Bu başkası/kendi olarak öteki, bir insan olabileceği gibi Tanrı da olabilir; insan Tanrı karşısında da ne olduğunu bilmelidir –ki Tanrı olmadığının farkına varabilirsin-. Bu anlamda, kendini bilmeyi ve insanları kendilerini bilmeye çağırmayı, bir görev olarak üstlenen ve bu uğurda yaşamını yitirmeyi göze alan Sokrates, tarihin en iyi örneğidir.

Sokrates’in Savunması’nda, Sokrates tüm suçlamalara karşı ölümü göze alarak konuşur ve yargıçlara gördüğü herkesi kendini tanımaya çağırdığını ve yaşadığı müddetçe bunu yapmaya devam edeceğini bildirir. Çünkü bu ona Tanrılar tarafından verilmiş bir görevdir. Kendini bir at sineği benzetmesiyle insanları rahatsız ederek onları kendileriyle ilgilenmelerine davet eden biri olarak tasvir eder. Sokrates, Atinalılara kendini tanımanın yöntemi olan felsefe ile uğraşmaktan ve onları felsefeye yöneltmekten asla geri durmayacağını söyler. “Onların erdemli olmadığını anlarsam, kendisini değeri çok olana az değer verdiğinden, değeri az olana çok değer verdiğinden ötürü utandıracağım”⁶, der. Değerler üzerinden kendini kendi ile karşı karşıya getirmek, yani kendini bilmek, Sokrates’e göre en üstün erdemdir çünkü onun düşüncesinde kötülük ancak bilgisizlikten yani erdemsizlikten kaynaklanır. İnsanın kendini bilmesi, Tanrı karşısında sınırlılığını veya acziyetini bilmesi, Tanrı olmadığının farkına varması demektir. Bu anlamda kendini bilmek terimi, sınırlarını bilmek anlamına gelen hakikatle ilişki bağlamında şekillenir.

Sokrates, kendini bilmenin diğer tüm bilgilere ön hazırlık olarak vazgeçilmez gerekliliği ve değeri üzerinde önemle durmuş ve insanları, kendilerini bilmeleriyle birlikte kendi cahilliklerini de bilmeye zorlamanın önemi konusunda ısrar etmiştir.⁷ Bu konuda detaylı bir inceleme de *Alkibiades* diyalogunda gerçekleşir. Bu

⁶ Platon, *Diyaloglar (Sokrates’in Savunması)*, çev. Teoman Aktürel. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 25-26; 29e, 30a.

⁷ George Grote, *Plato and The Other Companions of Sokrates* (London: London Murray Published, 1867), 497.

diyalog, Sokrates'in Alkibiades'i kendini bilmenin ilk adımı olan "kendine özen göstermeye" ikna etmeye çalışmasını konu edinir. Alkibiades, elindeki imkânları kullanarak basit bir yurttaş olmak yerine başkalarını yönetmek istediğini söyler. Sokrates ona, örnek olarak başka yönetenleri işaret eder ve Alkibiades'in kendini onlarla karşılaştırmasını ister: "Sokrates: Hadi dostum beni dinle ve Delfi'deki yazıya inan. Kendinin ne olduğunu gör. Ayrıca düşmanlarımız, üzerine konuştuğumuz kimseler değil. Onlardan üstün olabilmek için bilgiyle ve kendinle ilgilenmekten başka şansın yok. Bunlara sahip olmaksızın Yunanlılar ve barbarlar arasında ünlü olamazsın."⁸ Kişinin düşmanlarından üstün olduğunu görebilmesi için öncelikle kendinin nerede ve hangi şartlarda durduğunu, sınırlarını bilmesi gerekir bu anlamda en başta kişi kendine özen göstermeli ve kişi kendiyile hem doğuştan getirdiği kendilik bilinci ile doğrudan hem de kendiyile değer, bilgi, erdem ve hakikat aracılığı ile ilgilenmelidir. Benzer bir analizi Foucault'nun Alkibiades yorumunda da görebiliriz:

"Siyasete girmek, şehrin kaderini ellerine almak istiyorsun, ama rakiplerinle aynı servete ve her şeyden önce aynı eğitime sahip değilsin, der Sokrates. Biraz kendin üzerine düşünmen, kendini tanıman gerek. Tam da burada gnothi seauton nosyonunun, (Delfi ilkesine bariz gönderme) ortaya çıktığı görülür. Burada Sokrates Alkibiades'e biraz kendisi üzerine düşünmesini, biraz kendisi üzerine dönmesini ve kendini rakipleriyle karşılaştırmasını ister. İhtiyat tavsiyesi: karşılaşmak istediklerin karşısında biraz ne olduğuna bak, o zaman onlardan aşağı olduğunu keşfedeceksin."⁹

Sokrates'in başkalarını kendilerine özen göstermeye davet etmesi yalnızca Platon metinlerinde değil, Xenophon'un *Memorabilia*'sında da görülür: "Siyasi bir kişi durumuna gelmek ve başkalarıyla ilgilenip onları yönetmek istiyorsan önce kendinle ilgilenmelisin, kendine özen göstermedikçe iyi bir yönetici olamazsın".¹⁰ Niçin kendine özen? Çünkü Alkibiades şehri yönetme konusunda bilgisiz olduğundan onun yetersizliğini gidermek için kendiyile ilgilenmesi gerekir. Kendiyile ilgilenmek için öncelikle kendine ve şehrine özen göstermek gerekir. Burada kendini tanımak sadece eğitimle ilgili bir yetersizlik; bir başka deyişle pedagojik bir yetersizlik değildir aynı zamanda, kendini tanımak için kendi üzerinde uygulanması gereken egzersizlerle de ilgilidir.

Antik dünyada, çocukların ergenlik yaşına geldiğinde onlarla ilgilenmek gerektiği teması birçok metinde ele alınır. Örneğin Platon'un *Lakhes* diyalogunda Lysimakhos, Nikias ve Lakhes'e şu çağrıda bulunur:

"Çocukları ergenlik çağına gelir gelmez, onları dilediğince yaşamaya bırakan birçok kimse gibi yapmayıp, onlarla elimizden geldiği kadar özenle uğraşmaya karar verdik ve şu andan başlayarak elimizden gelen bütün özeni göstermek istiyoruz. Sizin de oğullarınız olduğunu bildiğimizden, onları yetiştirmek için ne gibi özenlerin gerekli olduğunu herkes kadar düşünmüş olduğunuzu sanıyoruz. Eğer tesadüfen bu noktaya hiç dikkat etmediyseniz, bunun ihmal edilecek bir şey olmadığını hatırlatıp, sizi de bizimle birlikte oğullarınıza özen, göstermeye davet ederiz."¹¹

Aslında Atina'da olduğu gibi yalnızca çocukluk veya gençlik çağında değil kişi her daim süreklilik gerektiren bir yöntem ile kendiyile ilgilenmelidir. Çünkü çocukluk çağında ilgilenildiği gibi, yaşamın devamında da ilgilenilmezse bu ilgi ve bakım zamanla unutulup etkisini yitirecektir. Birey, her zaman her yaşta kendiyile ilgilenmelidir gençken yetişkinlik için, yetişkinlikte de yaşlılık için kendiyile ilgilenmek zorundadır. Bu ilginin başlangıç kısmı pedagojik olsa da sonraki bölümler sistemli ve pratik uygulamalardır.

⁸ Platon, *Alkibiades I-II*, çev. Furkan Akderin. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 69; 124b, c.

⁹ Michel Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, çev. Ferda Keskin. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 34.

¹⁰ Xenophon, *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apology*, trans. E. C. Marchant and O. J. Todd. (London: Harvard University Press, 1997), 217.

¹¹ Platon, *Diyaloglar (Lakhes)*, çev. Tanju Gökçöl. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 333; 179a, b.

Konumuzla ilgili sorulması gereken son soru ise, kendini tanı ilkesi diyalogda, kendi nedir? ve kendiyile ilgilenme ne anlama gelir? soruları bağlamında ortaya çıkar. Kendini tanı, kendilikten ibaret olmalıdır ve hakikate erişim için kendinde Tanrısal olanın görülmesi gerekir. Sokrates'e göre, kişinin kendini tanıması için kendinde en saf ilke olarak bulunan ruhunu bilmesi gerekir. Bunun yolu da, ruhunda kendini en iyi görebileceği yere, Tanrısal olan kısma (akla/nous'a) bakmasıdır. Sokrates bunu ünlü göz metaforuyla açıklar.

“Göz kendini görmek için aynaya ve bir başka gözün gözbebeğine yani en iyi yerine bakar. O halde bir göze bakan bir başka göz kendisini, gözün en iyi kısmına yani gören kısmına bakarak görebilir. Bu nedenle ruh da kendisini görmek istiyorsa, ruhta erdem, yani bilginin bulunduğu yere ya da kendisine benzeyen başka bir şeye bakmalıdır. Ruhta bilginin ve aklın bulunduğu yerden daha ilahi başka bir yer olabilir mi? O halde ruhun bu parçası ilahi bir parçadır. Buraya bakıldığında ilahi şeyleri, Tanrıyı ve aklı görebilen insan kendisini son derece kolay bir şekilde anlayabilir.”¹²

Öncelikle bu metni doğru anlamak için Sokrates'in “erdem” kavramını, bilginin gerektirdiği bir pratik olarak anladığını dikkate almamız önemlidir. İnsan bir göz gibi kendini görebileceği en iyi yere yani ruha bakarak aslında ruhtaki hakikati/ideaları görmüş olacaktır. Böylelikle, “ilahi unsurlar üzerine kafa yoran ruh, bu düşünceler içerisinden adil davranış/erdem ve siyasi faaliyet olarak kendisine temel oluşturabilecek bazı kurallar bulabilmeyi başarır. Ruhun kendisini bilmek için gösterdiği bu çaba, adil siyasi faaliyetin üzerine inşa edilebileceği prensiptir ve Alkibiades de ruhunu ilahi unsurlar içerisinde değerlendirdiği sürece iyi bir siyasetçi olacaktır”.¹³ Bu varsayımın temel sebebi, hafıza kavramı ve diyalektik yöntem etrafında düğümlenir. Ruhun ölümsüzlüğüne ve defalarca yeniden dünyaya geldiğine inanılan bu düşüncede, insanın ruhindaki ilahi unsura yani ölümsüz olan kısma bakarak daha önce gördüğü hakikati hatırlaması ve buna göre yaşaması beklenir. Böylelikle kendisi ve eyleminin en yetkin haline ulaşmak yani idealar âleminde gördüğü gerçekliklere benzemesi için çalışır. Diyalog, Alkibiades'in ruhunu incelemeyi ve kendiyile ilgilenmesi gerektiğini anlamasıyla son bulur.

Diyalogda kendine özen göstermek, ruha özen göstermek ve ruhun kendindeki ilahi unsuru temaşa etmesini sağlamak anlamına gelir. Çünkü Sokrates, kendiliğin ruhtan başka bir şey olmadığını öne sürer. Bu diyalog, Yunan-Roma kültüründe kendilik kaygısının -Alkibiades'e yol gösterici olması bakımından- siyasi bir görev üstlendiğini, kendiyile sürekli bir şekilde ilişkide olmayı gerektirdiğini, gerektiği yerde bir hocanın yol göstericiliğine ihtiyaç duyulduğunu ve ruhun kendisinde bulunan *salt İyi*'yi temaşa etmesi gerektiğini içerimler. Bu içerikler Helen-Roma düşüncesine gelindiğinde bir takım değişim ve dönüşüm içeren asketik pratiklerle zenginleşecektir.

Alkibiades diyalogunda kişi neden kaygılanmalıdır sorusuna verilecek yanıt şehir devletidir. Çünkü ilgili metinde, kişinin kendiyile ilgilenmesi şehri yönetmek istediği için gerekli görülür. Yani kendiyile ilgilenmesi gereken kişiler, iktidara gelebilecek olan genç aristokratlardır. Ayrıca kendiyile ilgilenmek, kendini tanımak biçiminde bir anlama sahiptir. Sokratesçi kendilik düşüncesinde, kişinin kendiyile ilgilenmesi kendi hakikati ile bağ kurması ve o hakikat üzerinden kendini tanıyabilmesi şeklinde gerçekleşir. Yani o dönemde kişinin kendi hakikatiyle ilişkide bulunması anlamında bir asketizmden bahsedilebilir. Kişinin kendine dönmesi, ruhunda Tanrısal olan kısma bakması ve böylelikle kendinin ne olduğunu aynı zamanda ne olmadığını da bilmesi bağlamında birtakım pratikler gelişir bunların tümüne asketik pratikler diyebiliriz. Bu görüş, Mu-

¹² Platon, *Alkibiades I-II*, 89; 133a-135c.

¹³ Michel Foucault, “Kendini Biçimlendirme Teknikleri” *Kendini Bilmek* içinde, ed. James Cem Yapıcıoğlu (İstanbul: Profil Kitap, 2019), 37-38.

sonius Rufus ile başlayan Roma Stoacılığı döneminden Marcus Aurelius'a yani Hıristiyanlığın yayılmasına kadar olan İ.S. 1.-2. Yy'da etkisini yitirmeye başlamış ve kendilik kaygısının şartları ve ereği değişmiştir. Bu dönemde kendilik kaygısı, artık herhangi bir amaç için değil yalnızca, *kendilik* için ve iyi yaşam sürebilmek için yapılan bir etkinlikler bütününe ifade etmeye başlamıştır.

“İlk olarak, kendi için kaygılanmak genel ve koşulsuz bir ilke, kendini herkese, her zaman ve mevki şartı gütmekten dayatan bir buyruk olmuştur. İkinci olarak, kendi için kaygılanmanın varlık nedeni artık, başkalarını yönetmek olan çok özel bir faaliyet değil gibidir. Kendi için kaygılanmanın nihai ereği artık bu özel ve ayrıcalıklı nesne olarak şehir devleti değildir; artık kendiyile ilgileniliyorsa, bu insanın kendisi içindir ve ereği kendiliktir. Üçüncü özellik, kendilik kaygısının artık, açıkça, sadece kendilik bilgisinde belirlenmemesidir. Elbette, bu buyruk ya da bu kendilik bilgisi biçimi kaybolmaz. Diyelim ki sadece zayıflar veya bazı söz dağarcığı unsurlarını belirtmek ve bazı deyim türlerine gönderme yapmak suretiyle gösterilebilecek olan çok daha geniş bir bütünün parçası olur.”¹⁴

Helen-Roma dönemiyle birlikte kendiliğe dair asketik pratikler de, kendini bilmek temasından çok kendilik kaygısı etrafında şekillenir. Bireyin kendisi için kaygılanması, kendiyile ilgilenmesi, kendine özen göstermesi kendilik için istenen faaliyetlere dönüşmüştür. Dolayısıyla kişinin kendiyile ilgilenmesi, yalnızca yönetici olacak kişiler için değil birey olarak kendi için gerekli görülmeye başlanmıştır. Örneğin; Stoacı kültürden Marcus Aurelius, kendiyile ilgilenme konusuna şöyle değinir: “Elini çabuk tut, hedefine doğru ilerle, boş umutları bir yana bırak ve kendine biraz olsun önem veriyorsan, daha vakit varken kendi kendinin yardımına koş.”¹⁵ Kişi, ereksel olarak kendiyile ilgilenmelidir, şu ya da bu sebepten ötürü değil, kendisi için. Burada ilgilenen de, ilgilenilen de, ilgilenildiğinde güdülen amaç da kendi'dir. Kendi, bu dönemde ereksel bir ilişkinin hem öznesi hem de nesnesi olmuştur. Yani kendilik kaygısında, kaygılanılanın dönüşümselliği fikri, erdemsizlikten özenle kaçınan, erdemli olmayı amaçlayan bir öznenin kendisiyle ilgili varoluşsal hakikate ulaşmasını sağlar. Ayrıca bu dönemde, kendilik kaygısı çoğunlukla bir egzersizi, bir talimi ifade etmeye başlamıştır.

Örneğin kökeni Pythagorasçılara dayanan Stoacı literatürün kendini inceleme araştırmaları/talimleri, bu kültürün en önemli dinamiklerindedir. Bu egzersizler, kişilerin başlarına gelebilecek her türlü olay için hazırlıklı olmasını sağlamak adına, onları bazı fiziksel yoksunluklar ve sınama uygulamalarıyla en kötü duruma karşı gardını almasını sağlıyordu. Fiziksel sınamalar, aşırıya kaçmamak için ve yoksunluklarına alışabilmek için yeme, içme ve cinsel perhiz gibi bedensel arınma ritüellerini içeriyordu. Bu perhizlerin amacı, yasak, günah veya ruhsal arınma faaliyeti gerçekleştirmek değil dış dünyayla olan bağımlılık ilişkimizi sınamaktır. Bu kendini inceleme talimleri, aynı zamanda bir zihinsel egzersizdir ve kişinin bir vicdan muhasebesi şeklinde gün sonunda yapması veya yapmaması gereken şeyleri yapıp yapmadığını ölçüp tartması şeklinde uygulanır. İnsan bu talimlerde kendini daima bir sınava tabi tutar ve kendini tanımaya, kendiliğini açığa çıkarmaya çalışır. Bunun için kişi zaman zaman durup kendine ve ne yaptığına bakar ve kendisine ne yapması gerektiğini hatırlatır. Bu durumu Plutarkhos bir sanatçı metaforu ile çok güzel bir şekilde ele alır:

“Ressamların ürünlerini bitirmeden önce ara sıra incelemeleri bana iyi bir yöntem gibi görünür. Bunu yaparlar, çünkü bakışlarını geri çekerek ve çalışmalarını sık sık denetleyerek yeni bir yargı oluşturabilirler ve bu yargıyla, kesintisiz tefekkürün yol açacağı aşinalığın gizleyeceği herhangi bir küçük uyuşmazlığı bile yakalaması muhtemel olur.”¹⁶

¹⁴ Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, 72-73.

¹⁵ Marcus Aurelius, *Düşünceler*, çev. Şadan Karadeniz. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 54.

¹⁶ Plutarkhos, “On the Control of Anger” in *Plutarch's Moralia*, ed. W. C. Helmbold (London: Harvard University Press, 1962), C. 6, 93, 452f- 453a.

Kişi, zaman zaman kendine, ben ne yapıyorum ve hakikatle olan ilişkim nedir şeklinde sorular sorarak kendini sorgulama yolu ile denetlemelidir. Bu kişinin, hayat boyunca tanıdık eylemlerle tekdüze yaşamasının getireceği sorunların önüne geçer ve kişinin eylemlerinin nesnesi değil öznesi olmasını sağlar.

Öte yandan Stoacılar için problem hiç de insanların gerçekte ne olduklarını keşfetmek ya da onların şifresini çözmek değildi. Onların ne oldukları probleminin hiç önemi yoktu. Problem şuydu: Gün içinde yaptıklarım kurala uyuyor mu, uymuyor mu?¹⁷ Gün içinde yapılan talimler, kitap okumayı, tefekkür etmeyi, inzivaya çekilip kendi kendisiyle sohbet etmeyi, kendisinden öğüt alınan kişinin sözlerinin anımsanması gibi bir takım asketik faaliyetleri içerirdi. Stoacıların yaptığı bu talimler, “insanın kendisiyle baş başa kalmasını, yaşamının geçen bölümünü göz önüne getirmesini, okuma aracılığıyla esinlenilmesi istenen ilkeler ya da örneklerle yakınlaşmasını ve iyice incelenen bir yaşam sayesinde akılcı bir tutumun temel ilkelerinin bulunmasını sağlar.”¹⁸ Buradaki kendilik kaygısının öznesi doğru bilginin öznesinden ziyade disiplinli bilinç ve yönetici doğru eylemin öznesidir. Dolayısıyla kendilik bilgisi değil, bildiğin doğru ile eylemde bulunmak disiplini ile istisnasız hareket etmek önemlidir.

Stoacılar, kendilik kaygısıyla yaptıkları bu talimleri yalnız başına gizli bir şekilde yürütmemişlerdir. Bu faaliyetler için okul kurmuşlar ve kendisiyle ilgilenmek isteyen kişilere öğüt verip yönlendirerek bir pratik oluşturmuşlardır. Bu anlamda kendilik kaygısı başkalarıyla olan ilişkileri de geliştirmiştir. Başkalarıyla olan ilişki, yalnızca hoca veya yönlendirici ile olan ilişkiyi değil aynı zamanda akrabalık, dostluk hatta kendi kendisiyle kurulan ilişkiyi de içermektedir. Ancak tüm bu ilişkilerin ortak noktası, disiplini merkeze alan bir bilinç ile daima hareket etmektir.

Stoacı düşüncedeki Platoncu etkiye gelince, ruhun Platoncu kendi kendisi üzerine düşünmesinin -ki bu onun aynı anda hem varlığa hem de ebedi hakikatlere ulaşmasını sağlar- örneğin Stoacı bir pratikte, gün boyunca ne yapıldığını, hatırlanmış olması gereken davranış kurallarını, bağımsız bulunduğu hissedilen olayları bellekte yeniden canlandırmanın, vb. denendiği egzersizden farklı olduğu görülmektedir.¹⁹ Platon’a göre insan içindeki hakikati keşfetmelidir. Stoacılar göre hakikat insanın içinde değil logoi’de, öğretmenlerin öğrettiklerindedir. Kişi duyduklarını ezberler, duyduğu ifadeleri davranış kurallarına dönüştürür. Bu tekniklerin hedefi hakikati öznelştirmektir.²⁰ Bu egzersizler, insanın hakikatle bağ kurmak veya iç dünyasını keşfetmek için değil daha çok kendi özgürlüğü dâhilinde neler yapabileceğinin sınıanmasına dayalıdır. Platon’da kişi ne yapması gerektiğini öğrenmek ve kendini tanımak için ruhuna dönmek zorundaydı, bu gereklilik Stoacılarla birlikte değişmiş ve kişi öğrenmek için bir takım ahlaki ilkelerden ve hocalardan yardım almaya başlamıştır. Foucault’nun yorumuyla özetleyecek olursak:

“Platoncu akımda, en azından Alkibiades’in sonuna göre, özne ya da bireysel ruh açısından sorun, olduğu haliyle kendini tanımak amacıyla gözünü hep kendi üstünde tutmak ve kendini olduğu haliyle tanıyarak kendisiyle ilintili olan, üstünde kafa yorabileceği hakikatleri aklında tutmaktır. Öbür yandan, bütünsel kapsamda Stoacı denebilecek akımdaki sorun, bir kısmı temel ilkelerden, bir kısmıysa davranış kurallarından oluşan birtakım hakikatlerin, birtakım doktrinlerin öğretilmesi yoluyla öğrenmektir. Burada söz konusu olan bu ilkelerin size

¹⁷ Michel Foucault, *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*, çev. Murat Erşen. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 125.

¹⁸ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 337.

¹⁹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, çev. Ferda Keskin ve Osman Akınhay. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 216.

²⁰ Foucault, “Kendini Biçimlendirme Teknikleri,” 49.

her türlü durumda ve bir bakıma kendiliğinden nasıl davranmanız gerektiğini bildirmesidir. Dolayısıyla burada bir logos fikriyle karşılaşılır. Ya siz logosa ya da logos size dönüşür.”²¹

Hadot, tüm değişimlere rağmen iki dönemde de ortak olan bir şey görür: “Antikçağ filozoflarında askesis kelimesi yalnızca, ruhani alıştırmaları, yani düşüncenin ve iradenin içsel bir faaliyetini belirtmektedir.”²² Bu faaliyetler, kendine dönme, düşünme, zihinsel imgelem kurma, okuma, yazma, tekrar etmek ve ezber yapmak türünden gereklilikleri içermektedir.

Bu zihinsel ve ruhsal faaliyetlerin yanı sıra, Antik dünyada kendilik kaygısının yakından ilişkili görüldüğü bir alan daha vardı: Tıp. Bedensel rahatsızlıkların ruhu etkilediğini düşündüklerinden dolayı beden ve ruh için ortak olan bir tedavi çizelgesi oluşturmuşlardır. “Bu kavram ve şemalar hem bedene ilişkin tıpta hem de ruhun tedavisinde ortak olarak kullanılmalıdır. Bunlar, fiziksel bozukluklar ile ruhun düzensizliklerine aynı kuramsal çözümlenmenin uygulanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda her birine müdahale etmek, ilgi göstermek ve olanağı varsa iyileştirmek için aynı tür girişimlerde bulunmayı öngörür.”²³ Burada kendilik kaygısı, sağlık için ruha gösterdiğimiz özen kadar bedene de özen göstermemiz gerektiği fikrine dönüşür. Kendilik kaygısı, Alkibiades’te olduğu gibi yalnızca ruhumuzla ilgilenmek anlamına gelmez aynı zamanda beden de ruh kadar önemsenir. Dolayısıyla ruh ve ten kaygısını da aşan, günlük yaşama yansıyan yeni bir perspektif daha gelişmiştir. Stoacıların zirvesi sayılan Musonius Rufus, felsefesinde insan yaşamında gündelik işleri ve eylemleri daha çok ön plana çıkarır.²⁴ Yine Seneca’da göreceğimiz gibi, insana beden, ruh ve yaşam arasındaki ilişki hakkında hem pratik hem teorik olarak birçok öğüt bulunur.²⁵

Yani birey hem bedeni için hem de ruhu için aynı kaygıyı duymalı ve aynı özen ve ilgiyi kendi yaşamı için de göstermelidir. Hatta denebilir ki, özellikle Stoacılar da kendilik kaygısı yoğun bir biçimde bedene veya bir başka deyişle gündelik yaşama ilgi göstermeye dönüşmüştür. Fiziksel her tür bozukluk ve aksaklığın ruh da doğuracağı zaaf ve eksikliğe ilişkin inanç, kaygının beden üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Örneğin, Epiktetos *Sohbetler*’de Sokrates’in ruha karşılık bedeni hiç önemsemediğine dikkat çekerek bedene özen göstermek için öğütte bulunur:

“Dostum sen bir kadın mı yahut bir erkek misin? Eğer bir erkek isen bir erkek gibi süslen, bir maskara veya sapıtmış bir adam gibi ortaya çıkma. Sokrates Alkibiades’e daha güzel görünmesini tavsiye ettiği vakit, ne demek istiyordu? Ondan bedeninin güzelliğini ihmal ederek, ruhun güzelliğini temine çalışmasını istiyordu. O halde pis ve iğrenç mi olmalıyım? Asla! Asla! Fakat temizliğinin erkekçe ve erkeğe lâyık olarak yapılması icap ettiğini bilmen lâzımdır.”²⁶

Diğer taraftan kişinin daima kullanabileceği bir tıp bilgisine sahip olması, onun her sıkıntıda hekime gitmesine gerek olmaksızın kendi danışmanlığını yapmasını sağlar. Kişinin kendini donatması gereken bilimlerden biri de kuşkusuz tıbbi bilgidir; hatta o dönemde, kendi için kaygılanan insana bu bilgiyi edinmek zorunlu tutulurdu. “Akıllıca bir yaşam, bir sağlık pratiği olmaksızın sürdürülemez; bu pratik, her an neyin nasıl yapılması gerektiğinin bilinmesini sağlayarak bir anlamda gündelik yaşamın sürekli iskeletini oluşturur”²⁷.

²¹ Foucault, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, 227.

²² Pierre Hadot, *Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe*, çev. Kübra Gürkan. (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 67.

²³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 340-341.

²⁴ Bkz. Musonius Rufus’tan Kalanlar, çev. Melike Molacı. (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2021).

²⁵ Bkz. Lucius Annaeus Seneca, *Ahlak Mektupları*, çev. Türkân Uzel. (İstanbul: Jaguar Yayınları, 2020).

²⁶ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, çev. Burhan Toprak. (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 97.

²⁷ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 375.

Epiktetos şöyle der: “Filozofun mektebi hekimin eczanesi gibidir; oraya zevk duymak için gidilmez, fakat kurtaran bir ıstırapı çekmek için gidilir”²⁸. Yazıcı, bu hususu şöyle dile getirir:

“Bu mektepte öğrenilecek en önemli şey insanın bir bütün olarak rasyonel, duygusal ve sosyal yönleriyle doğaya uygun hareket etmeyi kavramasıdır. Bir felsefe öğretmeni olarak Epiktetos’un öğrencilerinden talep ettiği ilk şey kendilerine kim olduklarını sormalarıdır. Bu talep Sokratik ilkenin yani *kendini bil* ilkesinin Epiktetosçu versiyonundan başka bir şey değildir. Epiktetos öğrencilerine kim olduklarını sorgulatarak öğrencilerinin kim oldukları ve kim olmak istedikleri arasında bir ayırım yaptırır ve böylece kim olmaları gerektiğini anlamalarını sağlamaya çalışır.”²⁹

Stoacıların uyguladığı asketik pratikler ve sınamalar, kişinin erdemli olabilmesini ve ahlaki varoluşu gerçekleştirebilmesini amaç edinirdi. Kişinin erdemli davranışı edinmek için de kendini bağımsızlaştırması gereken alışkanlıklarına karşı, bir sınama sınavına girmesi gerekir. Kendisine haz veren şeylerin yokluğu hangi boyuta geldiğinde ona acı vermeye başlar? Kişi bu türden soruları zihninde canlandırarak, kendimize dert ettiğimiz şeylerin aslında o şeylerin kendisi olmayıp onlar hakkındaki zihinsel yargılarımız olduğunu anlamalıdır. Çünkü “Stoacı felsefeye göre yaşam temel olarak insanın iç söylemine/iç seslerine egemen olmasından ibarettir. Bireyin yaşamında her şey, nesnelere zihninde nasıl canlandırdığına, yani onları kendi içinde nasıl adlandırdığına bağlıdır”³⁰. Stoacılar bu türden sınama talimleriyle insanın sonradan elde ettiklerinin, elinden gitmesinin ona aslında acı vermemesi gerektiğine insanı inandırmak ister. Stoacılar bu durumu “duygusuz (heyecansız) olmak anlamına gelen *apathie* kavramıyla karşılar. *Apathie* genel olarak zevke ve acıya karşı kayıtsızlıktır bu kayıtsızlık aynı zamanda bağımlılıktan ruhu özgürleştiren ahlaksal yönelimin ve nefis terbiyesinin biricik amacıdır.”³¹ Stoacılar için önemli olan, nesnelere ruhta meydana getirdiğimiz kötü yargılara kaynaklık etmediğini göstererek her türlü alışkanlığımızın ve önyargılarımızın önüne geçerek kendimizi özgür kılabileceğimizi gösterebilmektir. Bir başka deyişle nefisten gelen iç sesleri dinleme bağımlılığından kurtulmaktır. Duygularından bağımsız olan insan, her türden olay karşısında akla dayalı bir duruşa sahip olur. Stoacıların yaptığı, insanı karşılaşılabileceği her türden zorlukla baş edebilmesini sağlayacak türden bir hazırlık talimidir. İnsan ne kadar çok zoru görür ve kendisini ona göre hazırlarsa o denli kolay başa çıkar zorluklarla. Örneğin Seneca şöyle der:

Seneca: “beklenmedik olaylar daha ağır gelir insana. Görülmedik şeyler oldu mu, felaketlerin etkisi yüreklere daha bir işler, ölümlülerden her birinin acısı bu acıya bir de şaşkınlıkları eklendiği için daha büyük olur. Bu yüzden önceden düşünmediğimiz hiçbir şey gelmemeli başımıza. Olup bitmekte olanları, alışılmış şeyleri değil, olabilecek şeyleri düşünelim”³² der.

Bir olay başımıza geldiğinde aniden avlanmamak ve olayın etkisinin ruhumuza işlememesi, bizi zayıf duruma düşürmemesi için önceden hazırlıklı olmak gerekir. Stoacıların genel kanısı, “nesnelere ruha dokunamadıkları, bizim dışımızda kaldıkları ve onların yargılarımızı üretmedikleri”³³ yönündedir. Böyle olduğundan kişi olaylara ve nesnelere ilişkin yargısını kendisi zihninden üretir. Örneğin kötü bir olay, ancak ben onu kötü olarak yorumladıysam kötüdür eğer aksine kendimi ikna edersem o olay eskisi kadar kötü olmayacaktır. Bu şekilde zihinsel alıştırma yapan kişi, kötü olay karşısında endişelenmeyip gerektiği gibi

²⁸ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, 113.

²⁹ Aslı Yazıcı, “Epiktetosçu Eğitimde Erdemli İnsan,” *Felsefe Dünyası* sayı: 34 (2001): 65-66.

³⁰ Pierre Hadot, *İçsel Kale: Marcus Aurelius Üzerine Düşünceler*, çev. H. Can Utku. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 95.

³¹ Arslan Topakkaya, “Stoa Etiğinin Temel Kavramları,” *Felsefe Dünyası* sayı: 49 (2009): 57.

³² Seneca, *Ahlak Mektupları*, 358.

³³ Hadot, *İçsel Kale: Marcus Aurelius Üzerine Düşünceler*, 177.

davranabileceği şekilde kendini eğitmelidir. Dolayısıyla böyle bir durumda bu olayı beklemiyordum dememeli ve her daim en kötüsüne hazırlıklı olmalıdır.

Yunanlar bu hazırlık talimine *paraskeue*, “προετοιμασία/preparation”³⁴ der. Türkçe’de hazırlık anlamına gelen kavram, yaşama sanatı literatüründe bireyin hayatı boyunca doğasını bildiği ama nasıl ve ne zaman olacağını hatta olup olmayacağını dâhi bilemediği olaylara karşı hazırlıklı olmasını, gardını almasını ifade eder. “*Paraskeue* bireyin yaşamın olaylarına hem açık hem de ereksel bir hazırlanması olarak adlandırılabilir. Söz konusu olan, olabilecek olana ve yalnızca ona ve olduğu takdirde tam da olduğu anda uyum sağlaması için bir hazırlanma, *paraskeue*’dir”³⁵. *Paraskeue*, kendilik pratiği olarak aslında bizim anladığımız anlamda (Hıristiyanlıkta olduğu gibi), bir çile/askesis gibi görünmez. Bilhassa, insana kendisini başına gelebilecek her türlü iyi veya kötü olaya karşı önceden hazırlama olanağı sağladığından olumlu bir faaliyet olarak anlaşılır. Söz konusu ruhun her an olaylara karşı hazır olması durumunun ne olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için tasavvuf felsefesindeki teslimiyet, tevekkül ve kadere rıza kavramlarını hatırlatmakta da fayda vardır.

Bu faaliyet, Antik Yunan-Roma döneminin yaşama sanatı olarak adlandırdığı şeydir buna felsefi çile de diyebiliriz. Hıristiyanlığın kendinde bulunanlarla (nefs, günah, kovulmuşluk vb.) savaşmak için girdiği çileden farklı olarak, felsefi çile dışarıdan gelen şeylere karşı ruhsal ve zihinsel bir hazırlık egzersizi içerir. Bu egzersizler, belli bir takım sözel yinelemeleri içerdiği gibi gün sonunda yapılan vicdan muhasebesini de içerir.

Bireyin yaptığı zorlu talimleri, kişinin sürekli olarak tekrar etmesi ve zihin yoklaması da yapması gerekir aksi halde yapılan talimlerin sonucunda erdem bir sağduyu olarak yerleşmez. Yine Seneca’dan örnek verecek olursak, Lucilius’a mektubunda şöyle der:

“Biliyorum ki Lucilius, hiç kimse bilgeliği öğrenmeden mutlu yaşayamaz. Yaşamaya bile katlanamaz; iyice aklın yatmış buna: Mutlu yaşamı sağlayan, yetkin bir bilgeliktir; ne var ki bilgeliğin başlangıcında bile insan yaşama katlanabilir artık. İşte bu düşünceler apaçık belirmiş zihninde. Ama bu açık seçik belirginliği güçlendirmeli, her gün üstünde düşünme düşünme içimize daha da sindirmeliyiz. Verdiğimiz kararları korumak, şerefli olan kararı almaktan daha zor bir iştir. Ayak diremeli, sürekli bir çalışma ile ona güç katmalı ki, iyi niyet sonunda bir sağduyu haline dönüşsün.”³⁶

Stoacılar da sınıma bu kadarla kalmamıştır; bir de düşüncenin kendisi üzerine bir çalışma yapılması gerekir. İnsanın kendi kendisinin denetçisi olarak görebileceğimiz bu sınamada kişi, aynı zamanda neyi yanlış, neyi eksik yaptığını ölçer, tartar. Bu yöntemle kendi eksiğini görerek kendisini düzeltir. Bu sınamada, insanın kendi bağlılığından tamamen kurtulduğundan emin olması için bir denetim yapılır. Kişi, aklına gelen her temsili sorgulamalıdır; ilk geleni olduğu gibi kabul etmemeli ve sorgulayarak doğru olanı bulmalıdır. Foucault, Stoacıların kendilik pratiklerini şöyle karakterize eder:

“Bu kendilik pratikleri, genelde, bireylerin kendileri vasıtasıyla, kendi bedenlerinde, ruhlarında, düşüncelerinde, davranışlarında belirli sayıda faaliyetleri gerçekleştirmelerine imkân veren teknikleri gerektirir ve bu faaliyetler, kendi kendilerini dönüştürecek, değiştirecek ve belirli bir mükemmellik, mutluluk, saflık, ruhsal güç elde edecekleri şekilde gerçekleşir.”³⁷

³⁴ Watts, *The Oxford New Greek Dictionary*, 383.

³⁵ Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, 270.

³⁶ Seneca, *Ahlak Mektupları*, 75-76.

³⁷ Michel Foucault and Richard Sennett, “Sexuality and Solitude” in *Humanities and Review*, ed. David Rieff (New York: Cambridge University Press, 1982), C. 1, 10.

Alkibiades'ten Stoacılığa geçişte kendilik kaygısının yalnızca anlam ve içerik bakımından değil hangi yaşta olması gerektiği ile ilgili de değişim yaşanmıştır. Alkibiades'te bu yaşın çocukluktan çıkıp ergenliğe giriş dönemi olduğunu ve özellikle ellili yaşlarda olsaydı kendiyile ilgilenmesinin ne kadar zorlaşacağını görmek mümkündür. Oysa Stoacılar da kendilik kaygısı, yalnızca gençlerde değil yetişkin ve olgun insanlarda da olması gereken bir faaliyettir. Hatta Stoacılıkta, kendiyile ilgilenmek yetişkinlikten yaşlılığa geçiş döneminde yani hayatın sonunda daha da önem kazanır. Nitekim Seneca, kendisi de yaşlıyken felsefe okuluna gider ve insanın bilgisizliği devam ettiği sürece öğrenmesi gerekir, der ve ekler: “ben de o okula bir şey öğretiyorum: yaşlı bir insanın bile öğrenmesi gerektiğini öğretiyorum.”³⁸

Stoacı düşüncede, kendilik kaygısının insanı en yetkin seviyeye getirdiği ve onu ödüllendirdiği zaman yaşlılıktır. Bu Hıristiyanlıkta göreceğimiz gibi, öte dünyada elde edilecek bir mutluluk değildir. Bu mutluluk Stoacılıkta bu dünyada ve insanın yetişkinlikten yaşlılığa geçtiği dönemde doruk noktasına ulaşır. Stoacılar da ahiret inancı olmadığından ve insanın bedensel hazlardan kolayca kurtulup akla dayalı yaşamı seçtiği yaşlılık dönemi, kendiyile ilgilenmenin en uygun dönemi olarak görülür. Bu dönemde kendiyile ilgilenmek artık, Alkibiades'te olduğu gibi belli bir yaş grubuna veya seçkin zümreye verilen bir tavsiye değildir; yaş ve sınıf farkı gözetmeksizin herkese hitap eden bir tavsiye niteliği taşır. Herkes kendiyile ilgilenmelidir çünkü herkesin yaşlılığa hazırlanmaya ihtiyacı vardır. Epikürosçularda da felsefe, kendiyile ilgilenmeye ilişkin sürekli bir egzersiz olarak görülür. İnsan genç de olsa, ihtiyar da olsa kendiyile ilgilenmek ve felsefe yapmak için ne geçtir ne de erken. Aynı önemi Seneca şöyle dile getirir: “işin gücün yok diye felsefeyle uğraşmamalısın; tersine, felsefe yapmak için zaman yaratmalıyız ve her şeyi bir yana bırakarak işin başına oturmalıyız.”³⁹ Kendilik kaygısı o dönemde, bir takım ıslah ve arınma faaliyetleri içerdiğinden herkesin kolaylıkla tercih ettiği bir egzersiz olmamıştır. Bu nedenle en uygun dönem olan yaşlılıkta daha çok uygulanmaya çalışılmıştır. Felsefi yaşam kişiye hazırlanmayı öğrettiğinden Stoacılar için ideal yaşam biçimidir ve insan hangi çağında olursa olsun kendiyile ilgilenmeli ve felsefi yaşamı tercih etmelidir. Bu yaşam biçimi aklın hâkim olduğu ve duyguların insanı yönetmediği ruhu her türlü kötü olaylara karşı hazırlıklı tutan bir yaşamdır.

Felsefi yaşam için yapılan tüm asketik pratiklerin ortak nihai amacı, kendine dönme/yönelmeyle nitelenebilir. Bu kendine yönelme, Hıristiyanlığın çileci idealinde görüldüğü gibi kendi içine kapanma, inzivaya çekilme manası taşımaz. Bu daha çok felsefi anlamda yönelişsel bir çiledir. Felsefi çile, akla dayalı yaşamı seçmek demektir. Kişinin tüm etkinliklerinde ve eylemlerinde erek olarak kendiyile ilişkisini belirlemesidir. Kavram, bireyin tüm bağımlılıklarından kurtulmak üzere yaptığı sınama ve egzersizlerden sonra dönüp kendine bakmasını, kendine sığınmasını niteler. Burada kendilik artık saf kendiliktir çünkü bağımlılıklarından arınmış, kendini tanımıştır. Bu anlamda insan ilk defa kendine kavuşmuştur ve ilk defa kendinden haz duymuştur. Bu haz geçici bir haz değildir, sürekli bir erinçtir çünkü kaynağını kendi içinde bulmuştur. Seneca'nın dediği gibi: “Bir neşe sürekli olacaksa, kendi içinde bulmalıdır bu sevinci.”⁴⁰

2. Erken Hıristiyan Kültürde Asketik Pratikler

Asketizm, erken kilise tarihinde -Helen-Roma döneminde olduğundan- oldukça farklı iki anlamı ifade etmeye başlamıştır. “Asketizm, ilk olarak, nihai bir amaç için öncelikle bedenin disipline edilmesi anlamına

³⁸ Seneca, *Ahlak Mektupları*, 268.

³⁹ Seneca, *Ahlak Mektupları*, 257.

⁴⁰ Seneca, *Ahlak Mektupları*, 258.

gelir. Diğer anlamda ise, daha ileri düzeyde beden tamamen kurban edilir. Bir bakıma, çileciliğin işlevi eğitim değil, bedenin yok edilmesi ya da öneminin olumsuzlanması anlamına gelir.”⁴¹ Aynı zamanda Hıristiyan literatürün dünyayı da ifade eden bedenin disipline edilmesi, Stoacılar da görebileceğimiz bir pratik iken bedenden vazgeçme veya isteklerini tamamen yok saymak gibi bir düşünce veya egzersizi onlarda göremeyiz.

“Etimolojisinin de gösterdiği gibi asketizm bir disiplindir. Stoacı-Platoncu ilkelere dayanan, iştah, cinsel istekler gibi bedensel zevkler ve öfke, kıskançlık, hırs, kibir gibi ruhu kirleten hislerden arınarak kendini kontrol etmeye dayalı sistematik bir hayat tarzıdır. Asketizm kişiyi sınırlamak için değil dönüştürmek için uğraşan bir metot ya da disiplindir diyebiliriz. Asketizm, kişiyi ilahi irade doğrultusunda dönüştürmeyi, Tanrıyla bir olmayı gaye edinir; kanatlanıp dünyadan uçmayı değil kendi iç dünyasında ve manevi âlemde derinleşmesini öngörür.”⁴²

İlk üç yüzyılın asketizm anlayışı Mesih merkezlidir ve Kutsal Kitap’ın öğütlediği şekildedir. Kıyametin yaklaştığı düşüncesiyle, mülk edinmenin ve dünyaya düşkün olmanın faydasız olduğu fikri üzerinedir. Üçüncü yüzyıldan sonra kıyamet sebebiyle yönelinen asketik hayat, yerini ruh-beden düalizmi anlayışıyla nefsanî arzuları öldürmeyi amaçlayan bir asketizm anlayışına bırakmıştır.⁴³ Yani ilk zamanlar bir disiplin şeklinde iken sonraları feda ediş, yok oluş, fena şekline dönüşmüştür. Eski Yunan ve Yahudilikte de görebileceğimiz asketik pratikler –yeme, içme ve cinselliğe dayalı perhizler, zenginlik ve statüden feragat gibi- Hıristiyanların Kutsal Kitap’ta bulduğu referansla birlikte onları hayatlarına dâhil etmelerine, münzevi yaşama rağbet göstermelerine yol açmıştır. Kutsal Kitap’ta Hz. İsa kalabalık halk topluluklarına şöyle seslenir: “Biri bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa, öğrencim olamaz. Çarmihini yüklenip ardından gelmeyen, öğrencim olamaz.”⁴⁴ Bu sesleniş, çoğu keşişin Hz. İsa’nın koruması altında olacağına inanarak toplumdan uzaklaşmasına, bedenin isteklerinden kaçınıp ruhsal olana yönelmesine yani çileci yaşamı seçmesine yol açmıştır.

“Beden ile ruh arasındaki savaş, erken Hıristiyan manastır düşüncesinde hâkim bir temaydı. Bir bireyin, bütün zamanını toplumsal yaşamın oyalamaları tarafından rahatsız edilmeden Tanrıyı tefekküre ayırabildiği bir inziva yaşamı sağlamayı amaçlayan manastırcılığın, diabloji (şeytanlık kuramı) için belirgin bir önemi vardı. Bilinen ilk keşiş Aziz Anthony (251-356), köyünden çıkıp çileci bir yaşam sürmek üzere çöle gitti ve daha sonra benzer bir mekânda Aziz Pachomius (286-346), senobitik (toplu biçimde çile çekenler) manastırcılığı kurdu. Çöl, Hıristiyanın en sert biçimde sınındığı yer olarak arenanın yerini aldı. Toplumdan uzaklaşmakla keşişler, dünyevi hazlara ve arzulara karşı mücadeleyi üstlendiler.”⁴⁵

Çöl, keşişler için bedensel perhizlerin yaşandığı bir sığınak durumundaydı, manastırcılık Mesih merkezli olduğundan keşişler doğrudan Hz. İsa’yı örnek alıyorlardı ve Hz. İsa’nın çöle çekilmesini taklit edip şeytanın ayartmalarına karşı onun koruması altına girdiklerini düşünüyorlardı. Daha sonraları keşişler, özellikle Anadolu’da dağ yamaçlarına, sert kayalıklara, ıssız ve gözden uzak yerlere inşa ettikleri manastır yapılarında yaşadılar. O dönemde çilecilik yalnızca rahip veya rahibelerin sürdürdüğü bir yaşam biçimi değildi. Anadolu’da yaşamış erken Hıristiyan dönemin en ünlü münzevisi Nissia’lı Gregory, Kutsal Kitap’a dayanarak “yalnızca rahip ve rahibelere değil tüm Hıristiyanlara uygulanabilecek bir çilecilik fikri geliştirmiştir.”⁴⁶ Bu çağrı ve uygulamalarla birlikte asketizmi yaşayanlar çoğalarak bir araya gelmiş ve Hıristiyanlık artık çoğunlukla örgütlü

⁴¹ Thomas Cuming Hall, “Asceticism (Introduction)” in *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, M. A., D.D (Edinburgh: T.&T. Clark Publication, 1910), C. 2, 63.

⁴² Susanna Elm, *Virgins of God: The Making of Asceticism in Late Antiquity* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 13-14.

⁴³ Mary Emily Keenan, “De Professione Christiana and De Perfectione: A Study of the Ascetical Doctrine of Saint Gregory of Nyssa” in *Dumbarton Oaks Papers* (London: Harvard University Publication, 1950), C. 5, 174.

⁴⁴ Kutsal Kitap, Luka 14: 25-27 (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), 1107.

⁴⁵ Jeffrey Burton Russell, *İblis: Erken Dönem Hıristiyan Geleniği*, çev. Ahmet Fethi. (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000), 191-192.

⁴⁶ Morwenna Ludlow, *Gregory of Nyssa, Ancient and Post-Modern* (New York: Oxford University Press, 2007), 136.

manastır yaşamına dönüşmüştür. “Manastır asketizmi, yeme-içme gibi dünyevi lezzetleri en aza indirme, cinselliği tamamen terk etme gibi perhizler tavsiye eden bir sistemdir.”⁴⁷ Münzevi sınıfa mensup kişiler, toplumun ortasında yaşamalarına rağmen toplumdan emekli olmuş, evlilikten ve maldan gönüllü olarak vazgeçmiş, kendilerini tamamen oruç tutmaya, dua etmeye ve dini tefekküre adanmıştır.⁴⁸ Bu türden münzeviler, “daha çok hayvansal gıdalardan uzak dururlar ve hayatlarını sürekli oruçla geçirirler. Bazıları da bekâret ve diğer çileciliği uygular”⁴⁹ ve böylece bedeninin isteklerine ket vurarak Hıristiyan mükemmelliğine ulaşmaya çalışırlar.

Asketizme bağlı olarak, Hıristiyanlığın evrensel görevi, yalnızca hayvan iştahının ılımlılığını veya kısıtlanmasını değil, aynı zamanda kendi içinde meşru olan zevklerden, şaraptan, hayvansal gıdalardan, mülklerden ve evlilikten, vücudun her türlü pişmanlık ve arınmasıyla birlikte tamamen yoksun kalmayı -teni çok istediği zevkten mahrum etmeyi, onu acı ile yüzleştirmeyi- içeriyordu.⁵⁰ Özetle asketizm, Hıristiyanlıkla birlikte, kendini bedeninin arzu ve isteklerinden uzak tutma, dünyevi arzularına perhiz uygulama, Tanrının istekleri doğrultusunda bedeninin arındırılması egzersizlerinin yanı sıra dünyadan el etek çekme, kendinden vazgeçme egzersizlerini ifade etmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın insanlara tavsiyesi, insan bu dünyada sürgün hayatı yaşarken Tanrıyla kopardığı bağı yeniden inşa etmek amacıyla hareket etmelidir. Bunun en iyi yolu ise asketizm yani daimî egzersiz ve arınma ritüelleridir. Keşiş Pontuslu Evagrius, “Tanrının yardımıyla insan, perhiz ve dua yoluyla Tanrıyla yeniden birleşene/ittisale kadar ontolojik merdiveni tırmanabilir. Bütün zekâlarda bu tedricen olacaktır”⁵¹, der.

Eski Yunanda asketik egzersizi yapan kişi daima spor eğitiminde olan ve egzersiz yapan bir atlete benzetilmiştir fakat Hıristiyan kontekstte bu atlet, ruhani egzersizlerinden dolayı Hıristiyan ruhani atlet veya Tanrının sporcusu olarak anılmıştır.

“Hıristiyan atlet azizliğe doğru, kendinden vazgeçme noktasına dek *kendini aşmasını* gerektiren sonsuz bir ilerleme yolunda olacaktır. Ayrıca her şeyden önce, Hıristiyan atletin bir düşmanı, bir rakibi olacaktır ve gardını almak zorunda olacaktır. Kimle ve neyle ilgili olarak? Kendisiyle ilgili olarak! Karşı çıkması gereken en zehirli ve en tehlikeli güçleri kendinde bulduğu ölçüde (günah, düşmüşlük, şeytan tarafından baştan çıkarılma, vb.) kendine karşı mücadele etmelidir. Stoacı atlet, antik ruhanilik atleti de aslında mücadele etmek zorundadır. Bir mücadeleye hazır olmalıdır ve bu mücadelede hasmı dış dünyadan gelip kendini gösterebilecek her şeydir: Olay. Antik atlet bir olay atletidir. Hıristiyan kendi kendisinin atletidir.”⁵²

Hıristiyan çileci, daima şeytanın ayartması ile karşı karşıyadır bu nedenle bu ayartmalara karşı hazırlıklı olmalıdır; antik çileci ise, kendi kendinden ödün vermemek ve olaylar karşısında aciz kalmamak için hazırlıklı olmalıdır. Bu tamamlanmış ve yetkinliğe ulaşmış bir kendilik için gerekli bir talimdir. Stoacılarıdaki kendilik kaygısı, Hristiyan düşüncesinde dünyaya veya kendine sürekli karşı olmak kaygısına dönüşmüş durumdadır.

Bu gelenekler, kişinin iki farklı amaç için ve iki farklı yöntem dizisiyle kendisiyle ilgilenmesinin gerekliliğini göstermiştir. İlkinde –Helen kültüründe-, kişi kendisiyle ilgilenmelidir çünkü bu kendi kendinin tamamlanışı için önemlidir; ikincisinde –Hıristiyanlıkta-, kişi kendisiyle ilgilenmelidir çünkü kendini tanıması, Tanrıyı

⁴⁷ Bilal Baş, *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağda Mısır Manastırları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 15.

⁴⁸ Philip Schaff, *History of the Christian Church* (New York: Charles Scribners Sons Publication, 1914), C. 2, 390.

⁴⁹ Saint John of Damascus: Writings, *The Fathers of Church*, trans. Frederic H. Chase, J.R. (New York: Lithography by Bishop Litho, 1958), C. 37, 115.

⁵⁰ Schaff, *History of the Christian Church*, 388.

⁵¹ Russell, *İblis: Erken Dönem Hıristiyan Geleneği*, 206.

⁵² Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, 271.

tanınması ve kurtuluşa ermesi için elzemdir. Ancak bu düşüncede kendi, kendinin düşmanıdır, düşmüşlükten ve ilk günahattan ötürü dünya tıpkı şeytan gibi alt edilmesi gereken en büyük rakiptir.

Hıristiyan düşüncesinde görebileceğimiz, temelde bu dünyaya ait olan her şeyin şeytani, kötü ve değersiz, öte dünyaya ait olan her şeyin yüce ve değerli olduğu düşüncesinin Platoncu gelenekten kısmen etkilendiğini söylemek mümkündür. Ruhun Platoncu düşüncede Tanrısal ve değerli görülüp bedenın aşağı ve değersiz görülmesi Hıristiyan öğretilerde de görülür. Bedenin arzu ve isteklerinin ruhu hakikate ulaşmada alıkoyduğu veya yavaşlattığı düşüncesiyle, Hıristiyan asketikler bedenin isteklerine karşı koymaya çalışmışlardır. Bu dünyayla ilişkimiz ne kadar az olursa ruhu ıslah etmemiz ve Tanrıyla ilişki kurmamız o denli mümkün olur. Burada Platoncu etkiyle, “amacımız olan ilkemize geri dönmek için ilkin çile olarak adlandırılan vazgeçiş yoluyla maddeyi terk etmemiz, daha sonra idealarımızın dünyasını aşmamız ve bir tür üst görüşle, zihnin görüşü ile maverayı keşfe çalışmamız gerekir”.⁵³ Bu düşüncede yeni Platoncu felsefenin de etkilerini görmek mümkündür. Ancak Hıristiyanlığa özgü olan ontolojik olarak dünyaya karşı olmak, onunla savaşmak düşüncesini Platonda da, yeni Platoncu düşüncede de görmek mümkün değildir. Kişi, beden hapishanesini yok ederek ondan kurtulup aklın mertebelerini kullanarak görünenin arkasındaki gerçekliğe ulaşmayı dener. Dolayısıyla Hıristiyanlıkta kurtuluşa ermek için, dünyaya hâkim olmak için ve hakikate ulaşmak için asketik talimler gereklidir. Bu pratikler Helen kültüründe gördüğümüz üzere, bazı kısıtlamaları içeriyordu fakat oradaki tema, bedeni aşağılamak ve ruhu yüceltmek değil aksine bedenin sıhhati, dünyanın ıslahı ve ahlaki bir özne oluşturma amacıyla yapılan ruhsal perhizlerdi.

Hıristiyan çileciliğinin birçok unsuru antikçağ asketizminden gelir. Hatta erken dönem Hıristiyan kilisesinde asketizm, örgütlü topluluklar şeklinde –manastır- organize olunduğundan, Hıristiyanlığın helenleşmesi şeklinde anılmıştır.⁵⁴ Nitekim Helen dünyasında da, asketizm pratiklerini öğrenmek için toplu bir şekilde, okullarda öğrenim görmüşlerdir.

Stoa ve Epikürcülerde uygulandığı şekliyle asketik pratikler, kişinin içe dönüp kendini denetlemesi ve gün sonunda kendine yaptığı itiraflar ve vicdan yönlendiricisinden aldığı dersler vb. Hıristiyanlıkla birlikte hem içerik hem de muhatap bakımından belli birtakım kendine özgü dönüşümler geçirerek ve katılarak süreklilik kazanmıştır. Örneğin Stoacılar da kişinin kendi yapıp ettiklerinin kurala uyup uymadığını kontrol etmek için vicdan muhasebesi adı altında kendine yaptığı itiraflar, Hıristiyanlıkla birlikte Tanrıya veya papaza yani bir başkasına yapılması gereken sistemli itirafa dönüşmüştür. Hatta bu itiraf yalnızca yaptıkları eylemleri değil niyetleri de açıkça söylemeyi gerektiriyordu. Çünkü dünyaya karşı olmak niyetinin ne kadar sağlam olduğunu örgütlü itiraf mekanizmasının toplumu daha iyi idare edebilmek için görmesi ve bilmesi gerekiyordu. Yani kişi yalnızca hakikati açıklamıyor aynı zamanda kendisine özgü niyetini de kiliseye böylece teslim etmiş oluyordu. İtiraf hakikatin keşfi değildi çünkü dünyevi olan günah hakikati temsil etmezdi, hakikat olan sadece niyetin gücünü ortaya çıkarmaktı. Niyet ve iman en güçlü hakikatti.

Kendi kendini sorgulama artık kendi kendine hâkim olmaya yönelik değildi, tersine insanın düşünce ve arzularının gerçek doğasını sorgulamasına ve özellikle de bedenin yasaklanmış arzularının avlanmasına

⁵³ Maurice Blondel, *Mistisizm*, çev. Özkan Gözel. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 89.

⁵⁴ Zöckler, “Asceticism (Christian),” 74.

yönelikti. Kişi kendi içinde olup biten şeyi ruhani liderine açtığı için ona etkili tarzda yol gösterebilecekti.⁵⁵ “Kim olursa olsun bu itiraf sayesinde kişinin kendi kendisini anlamaya başlayacağı inancı olanaklı kılındı. Zamanla her alana yayılan itiraf sistemi nedeniyle, Foucault’nun deyişiyle batılı insan bir itiraf hayvanına dönüştü.”⁵⁶ Böylelikle, kendi kendini tanıyan insan hem dünyada Tanrının kurallarına uygun yaşayacak hem de öte dünya için kurtulmayı amaç edinerek nefsi arzularından feragat etmiş olacaktı. Ancak en önemlisi de üzerinden bir türlü atamadığı düşkünlüğü ve çile ile yenemediği dünya sevgisine karşı da vicdan rahatlığını yaşayacaktı.

İtiraf sisteminin işleyişi inançtan farklı olarak insanın kendini arındırmasını amaçlıyordu. Öznenin doğru söylemlerle kendini kitap gibi okuması, parça parça kendinden feragat etmesi ve sonunda çileye dönüşen kendinden tamamen vazgeçme. Stoacılar kendine dair doğru söylemlerle kendini kurmayı hedeflerken, Hıristiyanlıkta bu Söze dayalı doğru söylemler kendinden vazgeçmeyi hedefler.

“Her insan kendisinin ne olduğunu, yani içinde neler yaşandığını bilmeye, kusurlarını kabul etmeye, onu baştan çıkaranları fark etmeye, arzularının kaynaklarını çözmeye çalışmak zorundadır ve herkes tüm bunları ya Tanrıya ya da topluluktaki diğer insanlara açıklamakla sorumludur, yani kendisine karşı özeldir veya halkın önünde bir tanık bulmalıdır. İnançla ve kendilikle ilişkili hakikat zorunlulukları birbiriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı, kişinin kendini tanımadan ruhunu arındırabilmesini imkânsız kılar.”⁵⁷

İtiraf üzerinden kendiliğin keşfi etrafında şekillenen asketizmin temel amacı kişinin ne olduğunu bilmesi, kendini tanıması ve bu yolla Tanrı ile ilişki kurmasını desteklemektir. Asketizme dayalı bu halka açık itirafın dayanağı, kişinin tedavi edilmesi için yaralarını açması gerektiği düşüncesiyle paraleldir. Kişi kendi hakkındaki kendi gerçeğini kendinden koparır ve açığa çıkarır. Kendini açığa çıkarmak kendinden vazgeçmek, uzaklaşmak anlamına gelir. Bu itiraflar daha çok, kişinin kendisine dair gerçeği itiraf etmekte en çok zorlandığı dünya sevgisi, arzuları özellikle cinsel edimleri ve niyetleriyle ilgiliydi. Bu itiraflar Stoacılar da kendiliğin disipline dayalı, tıpkı bir kitap düzenindeki gibi ahlaki bir varlık olarak kendi kendini okuyup kendi kendini inşa eden özne olmaya olanak sağlarken Hıristiyanlıkta ise, okuduğu her parçayı kendinden söküp atarak, kendilikten vazgeçerek arınma ve kurtuluşa vesile olmaktadır. Başka bir deyişle, Stoacılar da asketik pratikler kendinin doğru söylemin öznesi olmasını sağlarken, Hıristiyanlıkta kendinin doğru söylemde nesneleşmesine dönüşmüştür. Çünkü doğru sözü söyleyen vahiydir, birey ona dayanarak itirafta bulunur dolayısıyla kendi söyleminin nesnesi konumundadır. Bir bakıma Hıristiyanlıktaki itiraf ve sorgu, Stoacıların kendi kendine yaptıkları egzersizlerin katı, içeriği değiştirilmiş dinsel yorumunu oluşturur.

Dolayısıyla Hıristiyanlığın temelde, antik dünyanın etik kurallarından farklı kurallar getirdiği sık sık söylenir ve genellikle antik dünyadan aldığı kurallara yeni güç ilişkileri önerip onları yaygınlaştırdığı gerçeğine neredeyse hiç değinilmez.⁵⁸

“Fakat eski Yunan-Roma dünyasının “kendini kurmak, kendini inşa etmek için kendini işle” şeklindeki etik boyutunun üzerine Hıristiyan ahlakı sonradan yerleşir. Hıristiyan ahlakı, artık hiçbir biçimde, kendimle ilgili olarak yapmak istediklerimi seçmem üzerinden değil, kurallar bütününe uymam üzerinden işler; bir zevkler,

⁵⁵ Christopher Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*, çev. Hüsamettin Arslan. (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 102-103.

⁵⁶ Ali Akay, *Michel Foucault: İktidar ve Direnme Odakları* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995), 111.

⁵⁷ Foucault, “Kendini Biçimlendirme Teknikleri,” 55-56.

⁵⁸ Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (Chicago: Chicago University Press, 1983), 214.

arzular, edimler, davranışlar, ilişkiler bütünü üzerinden değil, Hıristiyan ahlakının ten adını vereceği şey üzerinden işler. Hıristiyan söylemindeki ten; zevk ve arzu boyutunun mutlak olarak askıya alınmasıdır.⁵⁹

Hıristiyan asketizminin arınma ritüellerinin başında arzuların anası olarak nitelendirilen cinsel perhiz gelir ki, kişi eğer şehvet duygularından arınmıyorsa onun Tanrıyla ilişki kurması, günahlarından kurtulması mümkün değildir.

“Hıristiyanlığın ilk metinlerinde, cinselliğin bir anlamda kötülükle bağdaştırılmasına, üremeye yönelik bir tekeşlilik kuralına, aynı cinsler arası ilişkinin mahkûm edilmesine ve cinsel perhizin özendirilmesine rastlanır. Ancak her şey yine de bununla sınırlı değildir: Çok daha geniş bir tarihsel yelpazede, kuşkusuz Hıristiyan etiğini ve modern Avrupa toplumlarının ahlakını etkilemiş olan ama daha önceleri Yunan ya da Yunan-Roma düşüncesinde de açıkça mevcut olan temaların, endişelerin ve zorlamaların sürekliliği izlenebilir.”⁶⁰

Hıristiyanlıkla birlikte cinsel yaşamın kısıtlanması bir kurala dönüşmeye başlamıştır. Stoacıların yaşam enerjisini düşürdüğü ve eşler arasında sadakati tahsis etmek için evlilikle sınırlandırdığı cinsel deneyimler, Hıristiyanlıkla birlikte bir yandan evlilikle sınırlandırılmaya devam etmiş bir yandan da evlilikten tamamen kurtularak bekâret çilecilik kapsamına alınarak yüceltilmiştir. Bu bekâret çileci hayatın ilk biçimini oluşturmuştur. Özellikle Nissia’lı Gregory’nin *On Virginité* (Bekâret Üzerine) adlı eserinde Hıristiyan asketizminin kendini arındırmak için cinsellikten feragat edip bakirliği yüceltmesinin bir kaideye dönüştüğü görülebilir. Tanrıya ulaşmak için kişinin temiz kalması bekâret ile, arınması da cinsel deneyimden uzak durmasıyla özdeşleştirilmiştir. Augustinus *İtiraflar*’da şöyle söyler: “Tanrı tarafından yaratılmış olan doğamız bu türlü cinsel sapıklıklarla kirlenirse, Tanrıyla aramızdaki o güçlü birlik bile bozulur.”⁶¹ Augustinus kendi cinsel arzuları üzerinden ele aldığı bu meseleyi “Tanrısal şeylerin bilgisine erişmekten alıkoyan engeller” başlığı altında inceler. Augustinus, Tanrıdan uzaklaşmamın sebebi cinsel arzularımdı diyerek bu arzularını evlilikle sınırlandırıp beden istekleriyle daha az meşgul olmuştur. Böylelikle Augustinus, adım adım ruhsal olana yönelip ruh aracılığıyla da hakikate yükseldiğini söyler. Tanrı, Hıristiyanlara “bedenin tutkularını gemle, gözlerine hâkim ol ve dünyevi hırslardan kaçın diyor. Cinsel ilişkiden uzak dur diyor, evlenmeyi yasaklamıyor ama daha iyi bir yaşam tarzı tuttur diyor.”⁶² Evlilik, Hıristiyanların kendilerini cinsel sapkınlıklardan koruması ve günaha girmesini engellemesi için cinsel birlikteliğin sınırlandırılması bakımından bir yol olarak görülmüştür.

“Hıristiyanlara göre, bir cinsel etik düzgüsüne tabi olmak, dinsel nedenlerle evlenmeme ideali açısından mutlak bir dışlama ya da, en azından, daha az düzeyde kahramanlık gösterenler açısından tekeşli evliliğin sıkıca sınırlandırılmış alanıyla kısıtlanmaktı. Bunun karşısında, eski insanlar (Yunanlar) açısından bu tabiyet zevklerin uygun kullanımı sorunuydu; gerçekten de, kötü sayılabilecek bazı eylemlerden kaçınmamak, fakat uygun bir ılımlılıkla (elbette, kadınlardan ya da kölelerden değil de özgür erkeklerden söz ettiğimiz düşünülerek) çok çeşitli cinsel etkinliklere (homoseksüel, evlilik içi, evlilik dışı) girişmek.”⁶³

Yunanlarda bu etkinlikler İ.Ö. 4. Yy.da uygulanırken son dönemlerde özellikle Helenistik dönemde daha sıkı perhiz ve kısıtlamalara başlanmıştır. Hıristiyanlıkta da bu dönemin uygulamalarının birtakım sürekliliklerle devam ettiğini görebiliriz. Hıristiyanlıkta beden, ruhtan aşağı görülerek bedensel arzu ve zevklerin askıya alınıp ruhun ıslahına, manevi olarak iyileştirilmesine önem verilir. Bu ideali gerçekleştirebilmek için

⁵⁹ Judith Revel, *Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*, çev. Kemal Atakay. (İstanbul: Otonom Yayınları, 2006), 169.

⁶⁰ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 125.

⁶¹ Augustinus, *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken. (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010), 92.

⁶² Augustinus, *İtiraflar*, 328.

⁶³ Gary Gutting, *Foucault*, çev. Hakan Gür. (Ankara: Dost Yayınları, 2010), 153.

de asketik talimler zorunlu görülmüştür. Dünyadan vazgeçme, cinsel arzuların feragat etme, inziva gibi talimler bu manevi ıslah için elzemdir.

Hıristiyanlıkta cinsel edim, hakikatle kurulacak ilişkide engel teşkil ediyordu bu nedenle her tür ten deneyiminden arınmak gerekiyordu. Ayrıca kişinin kendisiyle bir çeşit hakikat ilişkisine girmesi gerekiyordu.

“Eğer kişi hakikate erişmek ve bu uğurda kendini arındırmak istiyorsa, ilk iş olarak –ki bu, arınma açısından bir ön koşul ve vazgeçilmez bir süreçtir- belirli bir çeşit hakikat ilişkisi kurmak zorundadır: Bu, kişinin kim olduğuyla kuracağı hakikat ilişkisidir. Özne kim olduğunu bilmelidir. Eğer arınmak ve bu arınma yoluyla varlığın hakikatine erişmek istiyorsam, kim olduğumu ve cinsel arzu namına bende nelerin bulunduğunu bilmek zorundayım. Kim olduğuma dair hakikat, arınmam için gereklidir. Hakikatin bendeki tezahürü; bizzat benim, kendim için ve kendimde ortaya çıkaracağım hakikat –işte hakikate erişmeme mâni olan cinsel arzuyla bağımı koparmamı sağlayacak olan budur.”⁶⁴

Bu düşüncede kendini bilmek, kendi içinde mevcut kalan gizli veya bastırılmış cinsel niyetleri açığa çıkarmak ve onlarla yüzleşmek, arınmak için gerekli görülmüştür. Elbette nihai amaç, hakikatle kurulacak ilişkiye uygun hale gelmektir; kişi, arzularının hakikatini kendine dönerek, kendinde görerek hakikatle arasındaki engele onay verecektir. Burada bir, özne, hakikat ve cinsel arzular tablosu oluşur ve cinsellik böylece öznenin hem kendi hakikatine hem de var olan hakikate erişme de önemli bir rol oynar.

“Kendi cinsel davranış düzgülerine uygun yaşamak için, eski insanlar, öz-denetim uygulamaları tarafından sağlanan eğitim (askesis) yoluyla elde edilen özyönetime, yani kişinin kendi kendisiyle gerçekleştirdiği mücadelede ulaştığı zafere ulaşmaya çalıştılar. Hıristiyanlar açısından, bu mücadele, kişiye arzuları aşıl原因an kötülüğün dış güçleriyle –nihai anlamda Şeytan’la- süregelmekteydi ve zafer de “ben”in radikal biçimde anlaşılması yoluyla gerçekleşebildi; bu da Tanrı uğruna “ben”den vazgeçme temeline dayanıyordu: özyönetim değil, özün inkârı.”⁶⁵

Hıristiyan asketizmi bekâreti önemsemekle birlikte, insanın ruhunu bedenden kurtarması ve böylelikle bir arınmaya ulaşması gerektiği düşüncesi işte bu özün inkârından kaynaklanmaktaydı. Beden ruhun hapisanesi olarak görülür ve eğer bedenden kurtulursa ruh ağırlığından kurtulur ve Tanrıya ulaşır. Bunun için insan, para, şan, şöhrat, hırs vs. türden her arzuyu bir kenara bırakmalı ve asloğan imana kavuşmalıdır. “Çileciliğin getirdiği bu tamamen yoksunluk, vazgeçme durumu ilk kilise babalarının çoğuna tek radikal ve etkili tedavi gibi görünüyordu”.⁶⁶

Stoacıların asketik talimleri, Hıristiyanlığın çileci hareketinde gördüğümüz türden yasaklamaları içermez fakat beden ve ruhun sağlığı için önerilen perhizler Hıristiyanlığın katılaştırdığı bazı uygulamalara temel ve devamlılık sağlamıştır. Örneğin Stoacılar, cinsel ilişkide Hıristiyanlıkta da görebileceğimiz üzere bir perhiz uygular ve cinsel birleşmeyi evlilik ile sınırlandırır. Aynı fikir Epikürcülerde kabul görmez fakat Hıristiyanlar bu fikri olduğu gibi alır ve daha da katılaştırır. Bu, –yasa niteliğinde olmasa da- Helenistik dönemde de görebileceğimiz bir temadır. Özellikle Epikürcülerin evliliği doğru bulmamalarına karşı, Stoacılar evliliği onaylar.⁶⁷ Örneğin Musonius Rufus, “ölçülü birinin ne bir metresi ne de özgür bir kadınla evlilik dışı bir ilişki-

⁶⁴ Michel Foucault, *Özellik ve Hakikat*, çev. Sibel Yardımcı. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 143.

⁶⁵ Gutting, *Foucault*, 153-154.

⁶⁶ Schaff, *History of the Christian Church*, 386.

⁶⁷ Epiktetos, Epikürcülerin evlenilmemesi, çocuk sahibi olunmaması ile ilgili düşüncelerine şöyle karşı çıkar: Epiküros’un vecizelerine göre idare edilen bir şehir tasarlayın. Orada her şey altüst olacak ve şehir hayatı kurulamayacaktır. Evlilik olmayacak, mahkeme olmayacak, mektep, medrese kalmayacak, polis olmadığı gibi edep ve terbiye de olmayacak. Hâlbuki akla dayalı prensiplerle yönetilen şehirde, herkesin çocuğu olacak, karısı kocasından hoşnut olacak komşusunun karısına göz koymayacak, kendi servetinden memnun olacak ve başkasının servetini kıskanmayacaktır. Bkz. Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, 100-101.

si olur, hatta o, kendi kölesiyle bile birlikte olmaz⁶⁸ diyerek cinselliğe bir diyet biçer. Aynı zamanda Stoacılar da cinsel ilişki evliliğin yanı sıra, hem üremeyi hedef almalıdır hem de eşler arasındaki sadakati ve sevgiyi yansıtmalıdır. Hıristiyanlıkta ise, bir borç gibi görülür; sanki evlilik içi cinsel birleşme olmazsa, karşımızdaki günah işleyecekmiş gibi düşünüp onu bu günahıtan alıkoymak adına yaptığımız bir eylem niteliğindedir. Elbette Hıristiyan düşüncede cinsel hayat, yalnızca evlilikle sınırlanmamıştır aynı zamanda üremenin bu dünyaya bağlılığı artıracığı düşüncesinden dolayı -özellikle çileci temada- uygun görülmemiştir.

“İlk dönemlerdeki Hıristiyanlık, antikçağın asketizmine birçok önemli değişiklik getirmiştir: yasaların biçimini kuvvetlendirmiş, ama ayrıca kendilik pratiklerini kendiliğin yorumbilgisine ve insanın kendisini bir arzu öznesi olarak deşifre etmesine yöneltmiştir. Anlayacağınız, yasa ile arzunun eklemlenmesi Hıristiyanlığın oldukça önemli bir karakteristiği olarak görünmektedir.”⁶⁹

Stoacılar da hiçbir asketik pratiğe yasa dayatması yapılmazken Hıristiyanlıkta Tanrısal bir yasa, Sözü getirildiği mecburiyetle desteklenerek bir zorunluluğa dönüşmüştür. Çünkü Hıristiyan inanç sisteminde öteki dünya kaygısı varken Stoacılar da böyle bir kaygı bulunmaz. Stoacılar yalnızca bu dünyada iyi yaşamı arzularlar. Bunun yolu da felsefedir. Seneca “yaşamamız Tanrıların, iyi yaşamamız da felsefenin bize armağanıdır”⁷⁰ der.

“Hıristiyan düşünceyle karşılaştırdığımızda antikler için çilenin (askesis) anlamında derin bir farklılık vardır. Çünkü ilk olarak, elbette onlar için söz konusu olan, asketikliğin sonunda kendinden vazgeçmek değildi. Tersine, söz konusu olan, askesis yoluyla kendini kurmaktır. Daha doğru olarak, şöyle söyleyelim: Söz konusu olan, tamam, bitmiş, eksiksiz ve kendinden duyulan mutluluk olan o derin dönüşümü yaratmaya muktedir bir kendiyi ilişkinin oluşmasını sağlamaktır. Çilenin amacı buydu. Dolayısıyla, kendinden vazgeçmeyi düşündürecek hiçbir şey yoktu.”⁷¹

Buna göre antiklerde çilecilik yöntemiyle *muktedir kendilik* inşa etmek söz konusu iken Hıristiyan düşüncesinde Tanrı için *feda edilmiş kendilik* söz konusu olduğu görülmektedir. Yine de bu basit ayrımda kalmak ve felsefi çilenin kendinin eğitimi için bir egzersizden ibaret olduğunu söylemek yeterli olmayacaktır. Felsefi çilenin, doğru bilgi öznesini doğru eylem öznesi olarak kurmanın belirli bir biçimi olduğu söylenebilir. Kendini aynı anda hem doğru bilgi hem de doğru eylem öznesi olarak kurmak suretiyle, sınama olarak algılanan, bilinen ve pratiği yapılan bir dünyada konumlanılır veya böyle bir dünya kendinin bağlulaşığı (kendinin var olması dünyaya bağlı) olarak alınır.⁷² Kısaca felsefi çile, hakikati bilen öznenin hakikati eyleyen özneye dönüşmesini sağlar. Dolayısıyla askesis, özne ile hakikat arasında çilecilik ile sağlam bir bağ kurmanın rolünü üstlenir.

Sonuç

Asketizm, bedensel egzersiz, hazırlık talimi ve dini literatürde çilecilik anlamına gelen bir kavramsallaştırma. Kişinin kendisiyle belli bir tarzda ilişki kurmasını gerekli kılan ve Helenistik dönemde kendilik kaygısı, erken Hıristiyan dönemde kendi günahını bilmek yoluyla kendini tanımak bağlamında şekillenen bir dizi çileci talimler bütünüdür.

⁶⁸ Musonius Rufus'tan Kalanlar, 52-53.

⁶⁹ Foucault, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar* 2, 89.

⁷⁰ Seneca, *Ahlak Mektupları*, 345.

⁷¹ Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, 269.

⁷² Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, 410.

Platoncu kendilik kaygısından Helenistik döneme kadar gelişen asketik alıştırmalar, kendini bilmek üzerinden şekilleniyordu. Kişinin kendiyile ilgilenmesi demek kendini tanımaya çalışması demektir. Ancak bu şekilde kim olduğunu ve ne olmadığını bilebilir. Helenistik dönemle birlikte kendini bilmek, kendilik kaygısına dönüşmüş ve artık kişi kim olduğunun değil nasıl yaşaması gerektiğinin peşine düşmüştür. Asketik pratikler de Helenizmle birlikte, ruhun erdemli ve sağlıklı olması için daha çok beden üzerinden gelişen tıbbi ruhani pratiklere dönmüştür. Çünkü bedenin sağlıklı olması ruhu doğrudan etkileyen bir unsurdur bu nedenle bedene iyi bakmak ruha iyi bakmak demektir. Özetle ilk dönemde asketizm kendini bilmek bir hakikat pratiği iken sonraları bir yaşam pratiğine dönüşmüştür.

Helenistik dönemde bedensel ihtiyaçlar üzerinde birtakım perhiz uygulamalarına başlanmıştır. Yeme, içme, uyuma ve cinsellik gibi bedensel hazların yasaklanma olmasa da ılımlı bir şekilde, arzuların disiplin altına alınması açısından, devamını uygun görmüşlerdir. Burada amaç, kişinin bedensel haz ve acılardan bağımsız olmasını sağlamak ve yaşam boyu insanın başına gelebilecek her türden olaya karşı hazırlıklı olmaktır. İnsanlar acıyı da hazzı da ölçülü bir şekilde yaşamalı asla kendilerini duygularına kaptırmamalıdır. Ölçülü insan akla dayalı yaşamı yani felsefi yaşamı seçen insandır. Bu açıdan bakıldığında Helenistik kültürün asketizmi, dinsel/ruhani çile değil yaşam kaynaklı bir felsefi çiledir.

Felsefi çile, kişiyi her daim aklın ilkeleriyle donanımına kavuşturmayı, ölüme hazırlık yapmasını, olaylara karşı hazırda beklemesini ve hayatını sürekli bir egzersizle geçirmesini sağlar. Okuma, yazma, dinleme, tekrar etme, zihinde temsil kurma ve hayal etme, gün sonunda kendini bir kitabı sınar gibi sınama ve vicdan muhasebesine girme gibi egzersizlerin tümü asketik yaşamın vazgeçilmezleridir. Asketik pratikler ile bu dönemde, kişinin kendini ahlaki bir özne olarak inşa etmesi amaçlanır. Günah ve yasak gibi herhangi bir kaygı güdülmez çünkü Hıristiyanlıkta olduğu gibi bir öte dünya inancı bulunmaz. Onlar için yaşam bu dünyada mükemmelleştirilmelidir tıpkı bir sanat yapıtı gibi.

Felsefi çilenin genel manada yoksunluk olarak bedensel çileye dönüştüğü Hıristiyanlıkta kişinin kendi hakikatine ulaşmak için yaptığı asketik talimler katılasmaya, yasalasmaya ve hatta kapalı örgütlemeye başlamıştır. Hıristiyanlığın Kutsal Kitap dışında asketik talimlere dayanak bulduğu yerin antik Yunan düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Erken Hıristiyan çileciliğinin en yoğun yaşandığı manastırlarda, kişi hayatla neredeyse bağını koparma noktasına gelir, sosyal hayattan uzaklaşıp inzivaya çekilir, günlerce oruç tutup bedensel her türlü hazdan uzak durup böylelikle bedensel kirlerden arındığını düşünürdü. Bu çizgiyi Stoacılar da etik kaygıyla bağlantılı olarak ve daha ılımlı bir versiyonda görmüştük Hıristiyanlık ise, bu etik kaygıyı dini varoluş, iman kaygısına dönüştürmüş ve Stoacıların bedenlen zinde kalmak için uyguladığı perhizleri daha sert bir uygulamayla ve yasaya tâbi kılarak bedeni yoksunlaştırma üzerinden sürdürmüştür.

Hıristiyan çileciliğinde amaç, insanın kendi içindekilerini deşifre ederek kendini tanıması ve kendinde bulunan her türlü kötülük ve iğvaları bu asketik egzersizlerle temizlemektir. İnsan ancak bu pratikler yoluyla tenindeki kirlerden, ruhundaki kötülüklerden arınabilir ve ancak insan arınabilirse ruhundaki karanlığa ışık yansıyabilir. Görüldüğü üzere, Hıristiyanlık temelde kurtuluş için çileci yaşamı tercih etmiştir yoksa etik bir kaygı ve yaşamın güzelleştirilmesi gibi bir gayesi yoktur. Burada önemli olan nokta, Hıristiyan çileci geleneğin kendine özgü ve kökensiz bir uygulama olmadığını görebilmektir. Onun bir taraftan Platoncu geleneğin izlerini taşıdığını ve diğer taraftan Helen-Roma kültürünün etkisi altında geliştiğini görmemiz gerekir. Aynı zamanda kendilik kaygısının da asketik talimlere bağlı olarak her iki dönemde de farklı şekilde

geliştiğini söylemeliyiz. Antik dönemde muktedir bir kendilik inşası söz konusu iken Hristiyanlık döneminde ise günahlarından dolayı kendini ve dünyayı inkâr eden, fedakârlık ile ancak kendini ispat edebilen kutsanmış kendilik kültürü söz konusudur. İlk dönemde kendilik kaygısı, kendi için önemlidir yani insan kendisi için kendisiyle ilgilenmelidir. Fakat Hristiyanlıkla birlikte kendilik kaygısı, kendindeki günahı görüp onu itiraf yolu ile kendilik itirafı haline getirmeye dönüşmüştür. Kişi kendine dair gerçeği ne derecede dile getirirse kendisine o kadar yakınlaşmış olur. Günah da böylece onun hakikati olur. Oysa asıl hakikat Tanrıdır ve iman ancak çileli bir yoldan sonra sahibini O'na götürür. Özetle, yaşam için felsefe geleneği Tanrı için yaşama geleneğine dönüşmüş ve kişinin her eylemi hakikatle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Akay, Ali. *Michel Foucault: İktidar ve Direnme Odakları*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- Augustinus. *İtirafılar*. Çeviren: Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010.
- Aurelius, Marcus. *Düşünceler*. Çeviren: Şadan Karadeniz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Baş, Bilal. *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağda Mısır Manastırları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.
- Blondel, Maurice. *Mistisizm*. Çeviren: Özkan Gözel, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Dreyfus, Hubert L. ve Paul Rabinow. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: Chicago University Press, 1983.
- Elm, Susanna. *Virgins of God: The Making of Asceticism in Late Antiquity*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Epiktetos. *Düşünceler ve Sohbetler*. Çeviren: Burhan Toprak, İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- Falzon, Christopher. *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*. Çeviren: Hüsamet Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Foucault, Michel ve Richard Sennett. "Sexuality and Solitude" in *Humanities and Review*, Editör: David Rieff, 3-22. New York: Cambridge University Press, 1982.
- Foucault, Michel. "Kendini Biçimlendirme Teknikleri" *Kendini Bilmek* içinde, Editör: Zeynep Tuğçe Özcan, 26-67. İstanbul: Profil Kitap, 2019.
- Foucault, Michel. "On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Progress" in *The Foucault Reader*, Editör: Paul Rainbow, 340-373. New York: Pantheon Press, 1984.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Foucault, Michel. *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*. Çeviren: Murat Erşen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*. Çeviren: Ferda Keskin ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Foucault, Michel. *Öznellik ve Hakikat*. Çeviren: Sibel Yardımcı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Foucault, Michel. *Öznenin Yorumbilgisi*. Çeviren: Ferda Keskin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Grote, George. *Plato and The Other Companions of Sokrates*. London: London Murray Published, 1867.
- Gutting, Gary. *Foucault*. Çeviren: Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınları, 2010.
- Hadot, Pierre. *İçsel Kale: Marcus Aurelius Üzerine Düşünceler*. Çeviren: H. Can Utku, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Hadot, Pierre. *Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe*. Çeviren: Kübra Gürkan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Hall, Thomas Cuming. "Asceticism (Introduction)" in *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Editör: James Hastings, M. A., D.D., 63-69. Edinburgh: T.&T. Clark Publication, 1910, C. 2.
- Keenan, Mary Emily. "De Professione Christiana and De Perfectione: A Study of the Ascetical Doctrine of Saint Gregory of Nyssa" in *Dumbarton Oaks Papers* 5, 167-207. London: Harvard University Publication, 1950.
- Kutsal Kitap. Luka 14: 25-27. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.
- Ludlow, Morwenna. *Gregory of Nyssia, Ancient and Post-Modern*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Musonius Rufus'tan Kalanlar. Çeviren: Melike Molacı, İstanbul: Çizgi Yayınları, 2021.
- Platon. *Alkibiades I-II*. Çeviren: Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2010.

- Platon. *Diyaloglar (Lakhes)*. Çeviren: Tanju Gökçöl, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Platon. *Diyaloglar (Sokrates'in Savunması)*. Çeviren: Teoman Aktürel, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Plutarkhos. "On the Control of Anger" in *Plutarch's Moralia*, Editör: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, 90-163. London: Harvard University Press, 1962, C. 6.
- Revel, Judith. *Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*. Çeviren: Kemal Atakay, İstanbul: Otonom Yayınları, 2006.
- Russell, Jeffrey Burton. *İblis: Erken Dönem Hıristiyan Geleneği*. Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000.
- Saint John of Damascus: Writings, *The Fathers of Church*, Translated: Frederic H. Chase, J.R., New York: Lithography by Bishop Litho, 1958.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church*. New York: Charles Scribners Sons Publication, 1914.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Ahlak Mektupları*. Çeviren: Türkân Uzel, İstanbul: Jaguar Yayınları, 2020.
- Topakkaya, Arslan. "Stoa Etiğinin Temel Kavramları," *Felsefe Dünyası* sayı: 49 (2009): 56- 68.
- Watts, Niki. *The Oxford New Greek Dictionary*. New York: Berkley Books, 2008.
- Xenophon. *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apology*. Translated: E. C. Marchant and O. J. Todd, London: Harvard University Press, 1997.
- Yazıcı, Aslı. "Epiktetusçu Eğitimde Erdemli İnsan," *Felsefe Dünyası* sayı: 34 (2001): 61-68.
- Zöckler, O. "Asceticism (Christian)" in *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Edinburgh: T.&T. Clark Publication, 1910.